

פרשת במדבר

בחתימת פרשתנו, מצווה הקב"ה את משה ואהרן בנוגע לעבודתם של בני קהת:

וַיְדַבֵּר יְהוָה אֶל-מֹשֶׁה וְאֶל-אַהֲרֹן לֵאמֹר. אֶל-תִּכְרִיתוּ אֶת-שֵׁבֶט מִשְּׁפַחַת הַקֹּהֲנִי מִתּוֹךְ הַלְוִיִּם. וְזֹאת עֲשׂוּ לָהֶם וְחִיוּ וְלֹא יָמָתוּ בְּגִשְׁתֶּם אֶת-קַדְשׁ הַקֹּדְשִׁים, אֲהַרְן וּבְנָיו יָבִאוּ וְשָׂמוּ אוֹתָם אִישׁ אִישׁ עַל-עֲבֹדָתוֹ וְאֶל-מִשְׁאֵו. וְלֹא-יָבִאוּ לְרֵאוֹת כְּבָלַע אֶת-הַקֹּדֶשׁ וּמָתוּ.¹

ציווי זה, היה נושא למחלוקת בין חכמי ישראל; לפי בעל הלכות גדולות, יש בפסוקים אלו מצווה הכלולה בתרי"ג מצוות. אולם, בשורש השלישי שבהקדמה לספר המצוות חלק הרמב"ם בתקיפות על דברים אלו, וקבע כי אין למנות ציווי זה בין יתר המצוות, כיוון שהוא ציווי זמני:

השורש השלישי:

שֶׁאֵין רְאוּי לְמִנּוֹת מִצְוֹת שֶׁאֵין נוֹהֲגוֹת לְדוֹרוֹת... וְכִּבְר טַעַם גַּם כֵּן זֹלַתְנוּ (הַכוּוֹנָה לְבַעַל הַלְכוֹת גְּדוּלוֹת) בְּשׁוֹרֵשׁ הַזֶּה, וּמִנָּה - כְּשֶׁהִיא נִתּוֹן בְּדוּחַק - "וְלֹא יָבִאוּ לְרֵאוֹת כְּבָלַע אֶת הַקֹּדֶשׁ" וּמִנָּה (מִצְוָה נֹסֶפֶת מִפְּרֶשֶׁת בְּהַעֲלוֹתָךְ) "וְלֹא יַעֲבֹר עוֹד" בְּלוּיִם, וְאֵלּוּ גַּם כֵּן אֵינָן נוֹהֲגוֹת לְדוֹרוֹת, כִּי אִם בְּמִדְבָּר.²

החלוקה הברורה שיוצר הרמב"ם בין מצוות זמניות שאינן נוהגות לדורות, כי אם במדבר, ובין מצוות הנוהגות לדורות, הינה פתח לעיון מרתק. באופן פשוט, מקור ההבדל בין שני סוגי המצוות הללו - הזמניות והנצחיות, נובע ממידת הרלוונטיות שלהן; מצוות שהיו רלוונטיות לשעתן בלבד, דהיינו לתקופת הנדודים במדבר, אינן מחייבות את הדורות הבאים, ואילו המצוות הנצחיות, נצחיות מכיוון שהן רלוונטיות תמיד ואינן מותאמות רק לתקופה מסוימת. אולם, הדברים אינם כל כך פשוטים. גם אם נקבל את הזמניות של מצוות המדבר, הרי שהרלוונטיות הנצחית של תרי"ג המצוות התמידיות איננה כל כך פשוטה. בהלכות ממרים, פוסק הרמב"ם את הדברים הבאים:

'...שֶׁאֵפִילוּ דְבָרֵי תוֹרָה יֵשׁ לְכָל בֵּית דִּין לְעַקְרוֹ הוֹרָאתָ שְׁעָה. כִּיצַד: בֵּית דִּין שֶׁרָאוּ לְחַזֵּק הַזֵּת וּלְעַשׂוֹת סֵיגָא כְּדֵי שֶׁלֹּא יַעֲבֹרוּ הָעָם עַל דְּבָרֵי תוֹרָה, מְכִין וְעוֹנְשִׁין שֶׁלֹּא כְּדֵין - אֲבָל אֵין קוֹבְעִין הַדְּבָר לְדוֹרוֹת וְאוֹמְרִים שֶׁהִלְכָה כֵךְ הוּא. וְכֵן אִם רָאוּ לְפִי שְׁעָה לְבַטֵּל מִצְוֹת עֲשֵׂה אוֹ לְעַבֹּר עַל מִצְוֹת לֹא תַעֲשֶׂה, כְּדֵי לְהַחֲזִיר רַבִּים לְדַת אוֹ לְהַצִּיל רַבִּים מִיִּשְׂרָאֵל מִלְּהַכְשֵׁל בְּדַבְרִים אַחֲרִים, עוֹשִׁין לְפִי מָה שֶׁצָּרִיכָה הַשְׁעָה, כְּשֶׁם שֶׁהֲרֹפֵא חוֹתֵךְ יָדוֹ אוֹ רַגְלוֹ שֶׁל זֶה כְּדֵי שִׁיחִיָּה כּוֹלוֹ, כֵךְ בֵּית דִּין מוֹרִים בְּזִמְנָן מִן הַזְּמַנִּים לְעַבֹּר עַל קִצַּת מִצְוֹת לְפִי שְׁעָה כְּדֵי שִׁיתְקַיְיֵמוּ כּוֹלָן. כְּדֶרֶךְ שֶׁאִמְרוּ חֲכָמִים הָרַשְׁוֹנִים: 'חָלַל עָלֵינוּ שַׁבַּת אַחַת כְּדֵי שִׁשְׁמוֹר שַׁבְּתוֹת הָרַבָּה'.³

כלומר, ביכולתו של בית הדין הגדול של עם ישראל, לבטל באופן זמני ממצוות התורה לפי צרכי השעה, בין מצוות עשה בין מצוות לא תעשה, ובתנאי שלא יקבעו התנהגות זו לדורות אלא יגדירו באופן ברור כי הדבר זמני.

במורה נבוכים, מסביר הרמב"ם את טעמו של דין מיוחד זה:

מְכִיוּן שֶׁהָאֵל יִתְעַלֶּה יוֹדַע שֶׁבְכָל זְמַן וּמְקוֹם זְקוּקִים דִּינֵי תוֹרָה הַזֹּאת - בְּהִתְאֵם לְשׁוֹנֵי בְּמִקוֹמוֹת, לְאִירוּעִים חֲדָשִׁים וְלִנְסִיבוֹת - לְתוֹסֶפֶת לְחֻלְקָם אוֹ לְגִרְעֵיהֶם מִחֻלְקָם, הוּא אֲסָר לְהוֹסִיף אוֹ לְגַרְעוֹ וְאָמַר: 'לֹא תִסֵּף עָלֵינוּ וְלֹא תִגְרַע מִמֶּנּוּ', כִּי זֶה הִיא מְבִיא לְשִׁיבוֹשׁ סְדְרֵי תוֹרָה וְלֵאמֹנָה שֶׁאֵין הִיא מֵאֵת הָאֵל. עִם זֹאת הוּא הַתִּיר לְחֲכָמִים שֶׁבְכָל תְּקוּפָה, כְּלוֹמֵר, לְבֵית-דִּין הַגְּדוֹל, לְעַשׂוֹת סֵיגָא לְדִינֵי תוֹרָה אֵלֶּה כְּדֵי לְשְׁמוֹר עַל יְצִיבוֹתָם בְּדַבְרֵים שֶׁיַּחֲדָשׁוּ עַל דֶּרֶךְ אִיחוּי שֶׁבֵר, וְלִהְנַצִּיחַ סֵיגָא אֵלֶּה, כְּמוֹ שֶׁאִמְרוּ: 'וְעֲשׂוּ סִיגָא לְתוֹרָה'. כֵּן גַּם הוֹתֵר לָהֶם לְהַשְׁעוֹת חֻלְקָ מִמַּעֲשֵׂי תוֹרָה אוֹ לְהַתִּיר חֻלְקָ מֵאִיסוּרִיָּה בְּמַצַּב כְּלִשְׁהוּ אוֹ בְּהִתְאֵם לְמֵאוּרַע. אֲבָל אֵין לְהַנְצִיחַ זֹאת, כְּפִי שֶׁהִבְהַרְנוּ בְּפִתְיָחָה לְפִירוּשׁ הַמִּשְׁנָה בְּעִינֵי הוֹרָאתָ שְׁעָה. בְּהִנְהִיגָה זֹאת תִּתְנַמֵּד תוֹרָה לְהִיּוֹת אַחַת, וְיוֹנְהַג בְּכָל זְמַן וּבְאִשֶׁר לְכָל מֵאוּרַע כְּפִי שֶׁמֵתְאִים לוֹ. אֲבָל אֵילוֹ הִיא הָעֵינִין

¹ במדבר ד, יז-כ. פירוש הציווי הוא, שלא יאפשרו לבני קהת לראות את כלי המקדש, עד שתהליך כיסויים – כבלע את הקודש יושלם, שאם לא כן הם עלולים למות.

² עיין בהשגות הרמב"ן, כיצד תירץ את דברי בה"ג.

³ רמב"ם, הלכות ממרים, פרק ב, הלכה ד.

החלקי הזה מותר לכל אחד מן החכמים, היו בני-אדם אובדים מרוב המחלוקת והסתעפות השיטות. לכן אסר יתעלה את העיסוק בזה לכל החכמים, למעט בית-הדין הגדול בלבד, וציווה להרוג את מי שחולק עליהם. מפני שאילו קם נגדם כל מעיין, היתה בטלה המטרה המכוונת והושמה לאל התועלת.⁴

קשה להפריז בחשיבות דברים אלו.. הרמב"ם קובע בפסיקה זו, כי באופן עקרוני היה ראוי 'לעדכן' את התורה בהתאם לשינויים שהעולם עובר, ואין זה פוגע כהוא זה בא-לוהיותה, אולם, מכיוון ששינויים בתורה עלולים להוביל את ההמון למחשבה שהיא כבר איננה מאת הקב"ה (אצל ההמון, שינוי נתפס כסימן לחולשה ולחוסר יציבות), - אסר הקב"ה כל שינוי. אמנם, כיוון שסוף סוף ישנו צורך משמעותי להתאים את התורה לדורות השונים, נתן הקב"ה כוח בידי בית הדין הגדול, (ובידו בלבד!) לשנות מהתורה באופן זמני, כיוון שרק שינויים קבועים יוצרים את הרושם המוטעה שהתורה איננה מאת הא-ל אך לא שינויים זמניים.

נקודות לעיון והעמקה

1. כיצד לדעתך ניתן ליישב בין שלמותה ונצחיותה של התורה, ובין הצורך העקרוני להתאימה לזמנים השונים?

יוצא אפוא, כי נצחיות התורה לפי הרמב"ם הינה עקרון שבמידה מסוימת הינו 'דיעבדי'. לו יצויר שאנשים לא היו מתבלבלים, אלא מבינים ששינויים בתורה אינם פוגעים בא-לוהיותה, אולי היה ניתן הכוח בידי חכמי ישראל ונביאיו לשנות את התורה.

חשוב להדגיש, כי הרמב"ם מבטא בדבריו עמדה 'שמרנית' יחסית. לפי ראשונים אחרים, ניתן לשנות מחוקי התורה באופן נצחי, ולא רק באופן זמני כדברי הרמב"ם, אולם, בתנאי שהדבר ייעשה אך ורק על ידי נביא או בית הדין הגדול. כך למשל, כותב רבי יהודה הלוי:

ראינו גם מצוות שחדשו אחרי משה ונעשו תורה. כך למשל, שלמה קדש את תוך החצר והעלה עולות מחוץ למזבח, ועשה את החג שבעת ימים ושבעת ימים. וכן תקנו דוד ושמואל את סדר המשוררים בבית - סדר שנעשה למצוה קבועה. וכן מה שעשה שלמה במקדש, אשר החסיר ממה שעשה משה במדבר..

אמר הכוזרי: ואיך יתכן לישב כל זה עם אזהרת לא תסף עליו ולא תגרע ממנו?

אמר החבר: לא נאמרה אזהרה זו כי אם להמון העם, לבל יחדשו מצוות מדעתם ולא יתחכמו לקבוע אותן תורה לפי סברותיהם בלבד, כמעשה הקראים. ולכן הזהירים הכתוב כי יקבלו רק מן הנביאים אשר יקומו אחרי משה, ומן הכהנים ומן השופטים, באמרו על אודות הנביא: 'נביא אקים להם מקרב אחיהם כמוך.. ודבר אליהם את כל אשר אצוו', ואשר לכהנים ולשופטים, צוה לשמר לעשות ככל אשר יורו, מאמר: 'לא תוסיפו על הדבר אשר אנכי מצוה אתכם היום ולא תגרעו ממנו.. זאת אפוא כונתו: לא תוסיפו על הדבר אשר צויתכם על ידי משה או על ידי נביא מקרבך מאחריך.. או לא תוסיפו על הדבר אשר הסכימו עליו הכהנים והשופטים מן המקום אשר יבחר יי, כי הללו מקבלים סיוע מן השכינה ובהיות מספרם רב מאד לא יתכן כי יסכימו ביניהם לדבר המתנגד לתורה. וכן לא תתכן אצלם הטעות..⁵

לפי הרמב"ם, נצחיות התורה מתבטאת בכך שאסור לבית הדין הגדול (וכל שכן להמון), לשנות בתורה אפילו את השינוי הפעוט ביותר. לאחר שעקרון זה ברור, ניתן לשנות באופן ארעי לפי חליפת הזמנים (הוראת שעה יכולה להמשך אלפי שנים, ובלבד שהיא תהא מוגדרת כהוראת שעה).

אצל ריה"ל וראשונים נוספים, נצחיות התורה מתבטאת בכך שהתורה כעקרון כללי מתמידה בתוך עם ישראל, אולם הביטויים המעשיים הפרטיים יותר יכולים להשתנות לפי מה שהקב"ה רואה לנכון לשנות ביד נביאיו ובית הדין הגדול.

נושא זה עמוק ורחב מאין כמותו, והוא משיק לסוגיות נוספות. בהמשך נברר את הדברים יותר.

לתגובות, הערות והארות אענה בשמחה
boazlevy100@gmail.com בעז לוי

⁴ מורה נבוכים ג, מא.
⁵ כוזרי, מאמר שלישי, לט-מא.